

Konrad Bobiatyński

<https://orcid.org/0000-0002-9832-3048>

Wydział Historii Uniwersytetu Warszawskiego

Kariera Samuela Hieronima Kocięła jako przyczynek do badania mechanizmów awansu urzędników skarbu litewskiego w drugiej połowie XVII wieku*

Zarys treści

W artykule przedstawiono przebieg kariery pisarza skarbowego litewskiego Samuela Hieronima Kocięła (zm. 1685). Zgromadził on pokaźny majątek, świadcząc usługi finansowe najważniejszym litewskim rodom magnackim (głównie Radziwiłłom i Sapiehom). Znaczące sukcesy odniósł także w działalności politycznej, wiążąc się ze stronnictwem pacowskim i stając się jego czołowym aktywistą na sejmiku oszmiańskim. Spuścizna, jaką po sobie zostawił, położyła trwałe fundamenty pod awans społeczno-ekonomiczny rodziny.

Abstract

The article presents the career mechanisms of the Lithuanian treasury scribe Samuel Hieronim Kocięła (d. 1685). He amassed a considerable fortune by providing financial services to the most important Lithuanian magnate families (mainly the Radziwiłłs and the Sapiehas). He was also successful in political activity, in which he joined the Pacs' party, becoming its leading activist at the sejmik of Oszmiany. The legacy he left behind laid a solid foundation for the socioeconomic advancement of his family.

Słowa kluczowe: urzędnicy skarbowi, urząd podskarbiński, kariera polityczna, awans społeczny, więzy klientalne

Keywords: treasury officials, treasury office, political career, social advancement, patron-client ties

---

* Artykuł powstał w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki nr 11 H 13 0334 82, pt. „Akta skarbowe jako źródło do dziejów wojskowości staropolskiej za panowania Wazów (1587–1668)”, realizowanego w latach 2015–2023.

Na temat funkcjonowania litewskiej skarbowości w XVII w. powstało już kilka gruntownych syntez, jak też wiele szczegółowych studiów. Tematyce tej sporo uwagi poświęcił jeszcze przed wybuchem II wojny światowej w swojej monumentalnej pracy Roman Rybarski¹. Badania te znacząco rozwinęli przede wszystkim Anna Filipczak-Kocur² i litewski historyk Antanas Tyla³. Niemniej pewne zagadnienia nie zostały dotąd jeszcze gruntownie przeanalizowane, szczególnie w odniesieniu do drugiej połowy XVII w. Wydaje się, że zbyt mało uwagi poświęcono m.in. funkcjonowaniu urzędu podskarbiego i podległego mu personelu kancelaryjnego⁴. Jeszcze mniej wiemy o tym, w jaki sposób urzędnicy skarbowi, szczególnie niższego szczebla, wykorzystywali swoją pozycję i nabyte kompetencje zawodowe do budowania osobistych karier i podnoszenia pozycji społecznej oraz ekonomicznej własnych rodzin.

W tym kontekście warto poddać analizie działalność Samuela Hieronima Kociełła, który od 1649 r. sprawował urząd pisarza skarbowego. Zyskał on renomę wysokiej klasy specjalisty od spraw finansowych, a z jego usług korzystali w porównywalnym stopniu niemal wszyscy wielcy ówczesnego świata litewskiej polityki, najpierw Bogusław i Michał Kazimierz Radziwiłłowie, a następnie Michał Kazimierz Pac, Aleksander Hilary Połubiński, a przede wszystkim Sapiehowie, z ramienia których od 1668 r. przez ok. 10 lat był administratorem ekonomii szawelskiej. Kociełł zawsze starał się zachowywać pozycję niezależnego fachowca, a swoją działalność publiczną z reguły wyraźnie oddzielał od finansowej, stając się na przełomie lat 60. i 70. XVII w. czołowym aktywistą faksji pacowskiej w powiecie osmiańskim, znanym z ostrych wystąpień przeciwko oponentom. Konsekwencja w działaniach, jak też gromadzeniu środków finansowych pozwoliła

¹ R. Rybarski, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa 1939 (reedycja: Oświęcim 2015).

² A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty – ustawy – realizacja*, Warszawa 2006, jak też liczne artykuły poświęcone poszczególnym aspektom funkcjonowania litewskiej skarbowości przez całe XVII w.

³ Przede wszystkim: A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas: XVI amžiaus antroji pusė – XVII amžiaus vidurys*, Vilnius 2012; *idem*, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas per dvidešimtmetį karą (1648–1667)*, Vilnius 2010 (w wersji białoruskiej: *Скарб Вялікага Княства Літоўскага падчас Дваццацігадовай вайны (1648–1667 гг.)*, Смаленск 2015).

⁴ Tematyce tej sporo uwagi poświęciła w swoich pracach jedynie A. Filipczak-Kocur, *Kancelaria podskarbiego litewskiego w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, I. Łuc, D. Magier, Lublin–Siedlce 2008, s. 47–64; *eadem*, *Skarbowość Rzeczypospolitej...*, s. 224–238; *eadem*, *Finanse litewskie za podskarbiego Hieronima Krysztyna Kirszenszteina 1663–1676*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 14, 2011, s. 41–44; *eadem*, *Rola podskarbiostwa w karierze magnackiej (od schyłku XVI w. do końca panowania Jana III Sobieskiego)*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, współudz. E. Dubas-Urwanowicz, P. Guzowski, Białystok 2003, s. 369–380; zob. też A. Rachuba, *Kancelarie pieczętarzy WKsL w latach 1569–1765*, w: *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius 1998, s. 256–270.

mu na znaczące podniesienie statusu społeczno-ekonomicznego i z pewnością w istotnym stopniu ułatwiła jego synowi Michałowi Kazimierzowi późniejszy awans do grona magnaterii i ścisłej elity władzy w Wielkim Księstwie Litewskim.

Samuel Hieronim Kocięł herbu Pelikan zapewne wywodził się z gałęzi licznie rozrodzonej rodziny bojarskiej, która zamieszkiwała województwo mściśląskie, aczkolwiek jej przedstawiciele występowali również w wielu innych częściach Litwy, przede wszystkim w powiecie oszmiańskim. Jego ojcem, jak za Sewerynem Uruskim i Adamem Bonieckim przyjął Tadeusz Wasilewski, miał być Jarosz (Hieronim) Kocięł, rzekomo pisarz grodzki mściśląski⁵. Zapewne informacja o tym urzędzie nie jest zgodna z prawdą, gdyż nie można jej potwierdzić w żadnych innych źródłach⁶. Być może to ojciec naszego bohatera (jako Jarosz Kocioł) występuje w taryfie podymnego smoleńskiego z 1650 r. jako skromny właściciel sześciu dymów z majątności Muciszczka i Bołonia w stanie jeleńskim oraz jednego dymu w majątności słowaskiej w stanie dołhomoskim⁷. Natomiast stryjem Samuela Hieronima był z pewnością Bohdan Kocięł, skarbnik mściśląski w latach 1635–1645⁸. Warto zaznaczyć, że rodzina ta z całą pewnością nie zaliczała się do elity majątkowej województwa mściśląskiego. Według taryfy z 1667 r. najbogatszy z nich, budowniczy mściśląski Marcjjan (Marcin) miał tylko 25 dymów (dobra Mazyk i Szypów), a czterej inni tamtejsi kuzyni Samuela Hieronima (Konstanty, Adam, Jan i Krzysztof Albrycht) – zaledwie od 5 do 11 dymów⁹.

Pradziadkiem Samuela Hieronima miał być zasłużony żołnierz Mikołaj Kocięł, który – jak podaje Kasper Niesiecki – sławę zdobył podczas walk ze Szwedami w Inflantach, m.in. mężnie broniąc Zygwoldu (Siguldy)¹⁰. W rzeczywistości wydaje się, że bliższe prawdziwie informacje podał Uruski, który wspominał o jego chwalebny udział w działaniach militarnych przeciwko wojskom carskim na tych

⁵ T. Wasilewski, *Kocięł Samuel Hieronim h. Pelikan*, w: PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 225. Uruski podał również, że Jarosz był w 1640 r. rotmistrzem smoleńskim. Boniecki widzi go na tej funkcji podczas obrony przed wojskami moskiewskimi w 1654 r., co również nie znajduje potwierdzenia w innych źródłach; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 7, Warszawa 1910, s. 82; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 10, Warszawa 1907, s. 296.

⁶ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 9: *Województwo mściśląskie XVI–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, T. Jaszczolt, A. Radaman, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, A. Macuk, A. Danilczyk, A. Haratym, Warszawa 2019, s. 105.

⁷ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo smoleńskie 1650 r.*, red. A. Rachuba, oprac. S. Dumin, A. Rachuba, Warszawa 2009, s. 115.

⁸ Jego dwaj synowie: Bazyli (wojski mściśląski, a wcześniej horodniczy krzyczewski) i Krzysztof Albrycht (wójt mhlński) nazywali w korespondencji Samuela Hieronima „swoim stryjeczny”; AGAD, AR, dz. V, nr 6968, s. 1; *ibidem*, nr 6969, s. 19–21, 41–43.

⁹ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo mściśląskie 1667 r.*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 2008, s. 19–20. Największym majątkiem dysponowali wówczas: chorąży mściśląski Włodzimierz Dadzibóg Kamieński (328 dymów) oraz stolnik mściśląski Samuel Izydor Suchodolski (267 dymów).

¹⁰ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 5, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1840, s. 145.

samych terenach w 1577 r., za co zapewne 2 lata później został starostą zygwolskim. W rozpoczętych w 1600 r. walkach ze Szwedami Kocięł nie mógł już uczestniczyć, gdyż zmarł mniej więcej 3 lata wcześniej¹¹. Mikołaj miał osiąść w powiecie oszmiańskim (być może otrzymując tam nadania za swoje zasługi) i odtąd datować można aktywność również tej gałęzi rodziny w tej części Wielkiego Księstwa Litewskiego¹².

Właściwie nic nie wiemy o wczesnym okresie życia i edukacji naszego bohatera. W 1648 r. miał być elektorem Jana Kazimierza z województwa trockiego, a już rok później z całą pewnością sprawował urząd pisarza skarbowego (przychodowego) litewskiego¹³. Nie możemy z całą pewnością stwierdzić, czyjej protekcji zawdzięczał tę nominację. Z jednej strony rodzina Kocięłłów jeszcze od czasów Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” i jego obydwu synów była związana bliskimi więzami klientalnymi z księżętami na Birzach i Dubinkach¹⁴, z drugiej należy pamiętać, że awans ten nie byłby możliwy bez akceptacji ówczesnego podskarbiego wielkiego – Gedeona Michała Tryzny. Dygnitarz ten był bardzo blisko związany ze stronnictwem sapieżyńskim, a z tą gałęzią Radziwiłłów pozostawał raczej w chłodnych stosunkach¹⁵.

Warto zwrócić uwagę, że już podczas sejmku zwyczajnego w 1646 r. Kocięł oddawał usługi hetmanowi wielkiemu Januszowi Kiszce. Już wówczas musiał być niezłe zorientowany w sprawach finansowych, skoro skutecznie dopomógł swojemu chlebobdawcy w odzyskaniu 14 tys. zł ze skarbu. Ujawniły się wtedy też pewne wyraziste cechy jego charakteru, gdyż w zamian stanowczo domagał się, aby go Kiszka „z miłościwej łaski swej, abo romakiem jakim obesłać raczył, abo asygnacją i kwitem swym”, oczywiście opiewającym na godziwą sumę z odzyskanego długu¹⁶.

Samuel Hieronim Kocięł bardzo szybko musiał wykazać się sporymi zdolnościami, skoro już w marcu 1652 r. otrzymał od Jana Kazimierza przywilej na

¹¹ S. Uruski, *op. cit.*, t. 7, s. 82; *Urządnicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 203.

¹² K. Niesiecki, *op. cit.*, s. 145.

¹³ VL, t. 4, oprac. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 102; S. Uruski, *op. cit.*, t. 7, s. 82; *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 113.

¹⁴ U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001, s. 81–82, 187; *eadem*, *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa 2004, s. 62, 241. O zmarłych kuzynach pozostających na służbie tej gałęzi Radziwiłłów zob. też AGAD, AR, dz. V, nr 6972, S.H. Kocięł do B. Radziwiłła, Wilno, 24 XII 1662 r., Wilno, 7 I 1664 r., s. 8–9, 20. Oczywiście pewnym dowodem na związki z Radziwiłłami nie może być podpis Kocięła na akcie poddania się Szwedom 17 VIII 1655 r.; *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2009, s. 281.

¹⁵ H. Lulewicz, *Elita polityczno-społeczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVII wieku*, Warszawa 1984, praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. T. Wasilewskiego w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, s. 200–201.

¹⁶ AGAD, AR, dz. V, nr 6972, S.H. Kocięł do J. Kiszki, Warszawa, 16 XII 1646 r., s. 1–2.

dozór folwarków leśnych w litewskich puszczech królewskich. W dokumencie tym podkreślona została „doświadczona życzliwość ex dexteritate w posługach Naszych i w sprawach skarbowych”. Urząd ten Kocieleł miał sprawować dożywotnio, otrzymując zapłatę w wysokości 300 zł rocznie – taką samą, jak jego zmarły poprzednik, podkomorzy trocki Piotr Wołowicz. W ramach obowiązków powinien „towary leśne wszelkie fideliter na wszystkich komorach i przykomorkach, któredy prowadzone kiedy będą, spisować i pilno tego postrzeżać, jakoby w puszczech Naszych temere i bez konsensów Naszych wyrabiane i przeprowadzane spławami wodnymi nie byli, a zatem i skarb Nasz przez to szkody nie ponosił”¹⁷.

W latach 1649–1650 pisarz skarbowy otrzymywał ze skarbu dosyć wysokie uposażenie w wysokości ponad 577 zł rocznie¹⁸. Gorzej jego sytuacja wyglądała pod tym względem w okresie późniejszym, ponieważ po 1655 r. z powodu okupacji większości terytorium kraju przez nieprzyjaciela dochody skarbu litewskiego były przez wiele lat znacznie uszczuplone. W 1659 r. jurgiełt Kocieleła wynosił już tylko 250 zł, ale dodatkowo otrzymał jeszcze 200 zł (od sześciu podymnych, zebranych na mocy decyzji sejmu z 1659 r.)¹⁹. Ponadto Samuel Hieronim inkasował wynagrodzenie za każdorazowy udział w obradach gremiów, na których pojawiał się z racji pełnionego urzędu z dokumentacją skarbową (sejmy walne, komisje wojskowo-skarbowe). W tym pierwszym przypadku standardowo wynosiło ono w przypadku pisarzy skarbowych 500 zł, które Kocieleł otrzymywał za obecność na obradach parlamentu w latach 1661, 1664, 1666 (I), 1668 (sejm zwyczajny, abdykacyjny i konwokacyjny), 1669 (sejm elekcyjny) i 1670 (sejm nadzwyczajny). Dwukrotnie wyższe honorarium (1 tys. zł), zapewne ze względu na dużo wyższe koszty logistyczne, zapłacono mu tylko za wyjazd na sejm koronacyjny do Krakowa jesienią 1669 r.²⁰ Notabene informacje te wskazują, że Samuel Hieronim musiał sprawować urząd pisarza skarbowego dużo dłużej niż dotychczas podaje się w literaturze, gdyż zrezygnował z niego z całą pewnością dopiero przed obradami sejmu zwyczajnego, które rozpoczynały się we wrześniu 1670 r.²¹

¹⁷ RGADA, f. 389, op. 1, nr 127, k. 277v; zob. też S. Zawadzki, G. Zawadzki, *Puszcze w ekonomiach królewskich Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie XVII wieku – zarządzanie i eksploatacja*, „Rocznik Lituaniści” 7, 2021, s. 174–175.

¹⁸ Ponadto Kocieleł dostał 400 zł za pracę podczas obrad czterech sejmów w latach 1649–1652 (po 100 zł za sejm); zob. *Rachunki podskarbstwa litewskiego 1648–1652, wydane ze współczesnego rękopisu*, wyd. E. Tyszkiewicz, Wilno 1855, s. 30, 45; zob. też A. Filipczak-Kocur, *Kancelaria podskarbach...*, s. 54.

¹⁹ Rozliczenie wydatków administratora skarbu A.M. Sakowicza z lat 1659–1661; *Акты издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею*, t. 34, Вильна 1909, s. 540.

²⁰ *Ibidem*, s. 541; LVIA, SA, nr 3414, k. 485v–486; *ibidem*, nr 3418, k. 259v, 261–262; *ibidem*, nr 3439, k. 347v, 348v.

²¹ *Urzędnicy centralni...*, s. 113 (ostatnia wzmianka o Kocielele na tym urzędzie z 10 II 1666); 1668 r. – T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 225.

Natomiast honoraria za prace w kolejnych komisjach wojskowo-skarbowych były bardziej zróżnicowane. Tylko 200 zł Kocięł otrzymał za udział w obradach tego gremium w latach 1662–1663, 500 zł – za komisję w Słoniemiu w 1659 r., a 1 tys. zł – za wileńską komisję w 1667 r.²² Ponadto 200 zł dostał w lutym 1670 r. za przyjazd do Wilna w zastępstwie zmarłego skarbnego Jarosza Szaszewicza, „dla słuchania rachunków” i „oraz dla ekspediowania sejmowych rachunków do Warszawy” na obrady sejmu²³. Do stałych profitów uzyskiwanych przez Samuela Hieronima należy zaliczyć również wspomniane już „dywidendy”, pobierane od różnych podatków. Przykładowo, biorąc pod uwagę tylko świadczenia uchwalone przez sejm w 1667 r., zainkasował on 200 zł od ceł i czopowego oraz kolejne 200 zł od podymnych²⁴.

Niewątpliwie dochody z tych wszystkich źródeł pozwalały ambitnemu urzędnikowi na sukcesywne gromadzenie kapitału finansowego, który mógł stać się podstawą do jego późniejszych inwestycji majątkowych oraz finansowych. Należy też zwrócić uwagę, że Kocięł wykorzystywał umiejętnie swój urząd do zawierania intratnych kontraktów ze skarbem. Wiadomo, że kilka razy otrzymywał arendę czopowego – m.in. w 1658 r. w powiecie wołkowyskim²⁵, a następnie w 1663 r. w województwie nowogródzkim²⁶.

Oczywiście znacząca poprawa pozycji ekonomicznej, a co za tym i społecznej rodziny Kocięłów nie byłaby możliwa, gdyby Samuel Hieronim ograniczał swoją aktywność wyłącznie do sumiennego wypełniania obowiązków urzędnika administracji państwowej i pobierania za to standardowych wynagrodzeń²⁷. Ambicje pisarza skarbowego sięgały jednak znacznie wyżej. Dlatego też najpóźniej na początku lat 60. rozwinął współpracę z jednym z najbogatszych magnatów litewskich, koniuszym Bogusławem Radziwiłłem. Wydaje się, że Kocięł bardzo skutecznie potrafił zadbać o interesy finansowe tego magnata, szczególnie podczas kolejnych sesji trybunału skarbowego i komisji skarbowo-wojskowych. Dzięki jego

²² *Акты издаваемые...*, t. 34, s. 540; LVIA, SA, nr 3414, k. 483v; *ibidem*, nr 3418, k. 259.

²³ LVIA, SA, nr 3439, k. 348.

²⁴ *Ibidem*, nr 3418, k. 260–260v. Również 200 zł otrzymał z podatków uchwalonych przez sejm elekcyjny 1669 r., z zaznaczeniem, że tylko „za rok jeden, poki nie zdał urzędu”; *ibidem*, nr 3439, k. 350v.

²⁵ Za dwuletnią umowę miał zapłacić 3000 zł, ale do 1661 r. wniósł do skarbu tylko niecałe 1900 zł, a powodem tego miały być m.in. zniszczenia wojenne; *Акты издаваемые...*, t. 34, s. 485, 487.

²⁶ Za lata 1663–1664 miał zapłacić 5400 zł. Kontrakt ten został przedłużony o kolejne 2 lata (do sierpnia 1667 r.) po konwokacji grodzieńskiej w 1665 r.; LVIA, SA, nr 3410, k. 167; AGAD, AR, dz. II, nr 1521, Uniwersał S.H. Kocięła do województwa nowogródzkiego, Grodno, 24 VII 1665 r.

²⁷ Dla porównania warto zaznaczyć, że zdecydowanie wyższe gratyfikacje pisarze skarbowi dostawali w latach 80. XVII w. Przykładowo w latach 1683–1684 wynosiły one: 2 tys. zł, pobierane od wpływów z pogłównego, czopowego, szelężnego, cła nowo podwyższonego i *donativum* kupieckiego (na 2 lata, a więc 1 tys. zł rocznie) oraz jurgielt roczny 557 zł; LVIA, SA, nr 3452, k. 233–233v.

zabiegom Radziwiłł m.in. mógł nie wpłacać do skarbu ponad 30 tys. zł z podatków uchwalonych przez sejm w 1661 r., tylko przekazać te środki na opłacenie garnizonu Słucka. Samuel Hieronim zabiegał również, aby z dóbr magnata nie ściągano nieuzasadnionych, wobec ogromnych zniszczeń wojennych, retent, jak też protestował przeciwko próbom wybierania z nich pieniędzy przez wojsko²⁸.

Swoje usługi pisarz skarbowy oczywiście bardzo wysoko wyceniał. Od 1661 r. miał obiecany od Radziwiłła roczny jurgiełt w wysokości 1500 zł, a więc znacznie wyższy niż pensja państwowa. Zabezpieczony był on na dochodach z czopowego, pobieranych ze Słucka oraz Kopyła. Ponadto Kocięł od 1666 r. arendował od Radziwiłła majątność Żuprany w powiecie oszmiańskim (za sumę 24 tys. zł) oraz kilka wiosek²⁹. Trzeba jednak wspomnieć, że ceniąc walory zawodowe i fachowość Samuela Hieronima, książę wiele razy uprzedzał swoich urzędników, aby się w kontaktach z nim mieli na baczności, gdyż to „człowiek twardy, niesprawiedliwy i za interesem się uganiający”³⁰. Natomiast w innym liście scharakteryzował Kocięła niemniej dobitnie, oceniając, że jest to „człowiek twardy, chciwy i wszystkich sposobów będzie szukał, żeby was podszedł. Zaczynam was zawczasu tym ostrzegam, żebyście się nie dali uwieść”³¹. Jednak głównym zgrzytem we współpracy były permanentne problemy magnata z wypłatą obiecanego wynagrodzenia i zadośćuczynieniem innym oczekiwaniom Kocięła. Na punkcie tym – jak wynika z korespondencji – pisarz skarbowy był szczególnie czuły³².

Dlatego też u schyłku panowania Jana Kazimierza Samuel Hieronim postanowił poszukać nowych pracodawców. Zostali nimi Sapiehowie – a więc druga najbogatsza litewska rodzina magnacka. 11 lutego 1668 r. wojewodzina wileńska Anna Sapieżyna podpisała w Sielcu kontrakt z Kocięłem na administrację ekonomii szawelskiej. Została ona przekazana tej rodzinie na mocy konstytucji sejmowej w 1661 r., jako zabezpieczenie 800 tys. zł wydanych przez hetmana Pawła Jana Sapieżę na potrzeby państwowe z prywatnych funduszy³³. Należy zaznaczyć, że jeszcze przed zniszczeniami na skutek wojen z Moskwą oraz Szwecją ten potężny kompleks dóbr stołowych miał liczyć około 7 tys. dymów, natomiast według

²⁸ AGAD, AR, dz. V, nr 6972, S.H. Kocięł do B. Radziwiłła, Nowogródek, 9 XI 1661 r., Wilno, 24 XII 1662 i 25 I 1663 r., s. 4–6, 8–9, 11–12. Na służbie koniuszego pozostawał też jego brat stryjeczny Krzysztof Albrycht Kocięł, z którym w latach 1664–1666 pisarz skarbowy często współpracował w obronie interesów Radziwiłła; zob. *ibidem*, nr 6969, listy K.A. Kocięła do B. Radziwiłła, Wilno, 11 X 1665, 22 V i 26 VI 1666 r., s. 79–84, 132–135, 148–150.

²⁹ *Ibidem*, nr 6972, S.H. Kocięł do B. Radziwiłła, Wilno, 18 VIII 1663 i 28 II 1666 r., s. 17–18, 32–33; C. Jankowski, *Powiat oszmiański: materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 1, Petersburg 1896, s. 118–119, 307.

³⁰ AGAD, AR, dz. IV, kop. 66, nr 535, B. Radziwiłł do S. Niezabitowskiego, Królewiec, 2 VIII 1666 r.

³¹ NGAB, f. 694, op. 1, nr 302, tenże do S. Leźnickiego, Dubinki, 6 X 1666 r., k. 5.

³² Np. AGAD, AR, dz. V, nr 6972, S.H. Kocięł do B. Radziwiłła, Wilno, 23 IX, 21 i 26 XI 1665 r., Bienica, 7 VI 1668 r., s. 24–25, 27, 29–30, 49–50.

³³ A. Rachuba, *Konfederacja wojska litewskiego 1657–1663*, Ząbrze 2010, s. 104–105.

taryfy z 1667 r. – 4673 dymy³⁴. Urzędnik zapłacił za kontrakt 50 800 zł, oprócz wcześniej przekazanych 43 tys. zł. Wysokość rocznej intraty została ustalona na 46 900 zł, a w przypadku przekroczenia tej sumy Samuel Hieronim powinien oddać nadwyżkę Sapieżynie. Umowa miała początkowo obowiązywać 2 lata, ale później była przedłużana, najpierw do 1673 r., a potem o kolejne 3 lata – do 1676 r.³⁵ 22 czerwca 1676 r., po przejęciu tych dóbr z rąk matki, Kazimierz Jan i Benedykt Paweł Sapiehowie zawarli z Kocięłem następną umowę, tym razem na 3 lata³⁶. Samuel Hieronim zapewne pozostawał na tym intratnym urzędzie ok. 10 lat – aż do wykupienia ekonomii przez Jana III Sobieskiego w 1678 r.³⁷

Starannie wypełniając swoje obowiązki i wykazując się dużymi zdolnościami „menedżerskimi”, Kocięł dorobił się podczas administracji dobrami stołowymi bardzo już znacznego majątku³⁸. Zarobione środki finansowe inwestował, pożyczając magnatom na bardzo korzystnych dla siebie warunkach. Pozwoliło mu na dalsze rozwijanie współpracy, m.in. z hetmanem polnym i podkanclerzym litewskim Michałem Kazimierzem Radziwiłłem, który często potrzebował dużych sum pieniędzy w gotówce. Dlatego też z chęcią korzystał z usług Kocięła, a o skali dokonywanych transakcji świadczy najlepiej fakt, że w lutym 1675 r. księżę pożyczł od niego niebagatelną sumę 50 tys. zł, przekazując w zastaw Smorgonie w powiecie oszmiańskim na okres aż 6 lat³⁹.

Jak już zaznaczono, Kocięł z reguły starał się ściśle nie wiązać swojej działalności na polu finansowym z aktywnością na forum publicznym. Chociaż niewątpliwie miał duże ambicje polityczne, przyszło mu je zrealizować głównie w skali lokalnej, czyli powiatowej. Mimo że wielokrotnie uzyskiwał mandaty posła na sejmy, nie wydaje się, aby w trakcie ich obrad wykazywał się szczególną aktywnością. Jeżeli już występował publicznie, to zabierał głos głównie w obronie swoich prywatnych interesów jako administratora ekonomii szawelskiej⁴⁰. Dowodem wysokiej oceny kompetencji zawodowych Kocięła był z pewnością jego wybór

³⁴ G. Błaszczak, *Żmudź w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktura społeczna*, Poznań 1985, s. 32, 34, 39, 47.

³⁵ RGADA, f. 389, op. 1, nr 135, s. 385–389; LVIA, SA, nr 17, kwitacje A. Sapieżyny dla Kotła za lata 1668–1673 (Wilno, 13 V 1673 r.) oraz 1673–1676 (Wilno, 12 VI 1676 r.) oraz kwitację Kotła (Wilno, 22 VII 1676 r.), k. 839–840v, 841–842v, 845–846v.

³⁶ LMAVB, f. 18, nr 120, s. 755; zob. też LVIA, SA, nr 17, k. 843–844v.

³⁷ K. Kossarzecki, *Podziały dóbr Sobieskich w latach 1698–1699*, „Studia Wilanowskie” 15, 2004, s. 11–12.

³⁸ Dochody z samej tylko intraty musiały przynieść mu w tym czasie niemal 500 tys. zł.

³⁹ LVIA, SA, nr 18, k. 333–336v. Dobra te Kocięł dzierżawił już od 1672 r., dokupił do nich też za 360 zł wieś Kołodkę od kasztelana nowogródzkiego Krzysztofa Jesmana Synkowskiego; AGAD, AR, dz. XXIII, t. 64, plik 13, s. 7–8, 13. Pierwszą znaną transakcją Samuel Hieronim zawarł z Radziwiłłem już 17 VII 1664 r., pożyczając mu 2 tys. zł pod zastaw majątności Rzesza w woj. wileńskim na okres aż 12 lat; RGADA, f. 389, op. 1, nr 135, s. 249–255.

⁴⁰ Np. *Diariusz sejmu koronacyjnego Jana III Sobieskiego w 1676 roku*, oprac. J. Stolicki, Kraków 2019, s. 22–23.

do komisji do rewizji skarbu litewskiego (sejm konwokacyjny w 1674 r.), jak też do litewskiego trybunału skarbowego (sejmy 1677, 1678–1679, 1685)⁴¹. Natomiast nie znajdziemy raczej dowodów na to, że odgrywał on istotną polityczną rolę w kluczowych rozgrywkach o hegemonię polityczną w Wielkim Księstwie Litewskim, a tym bardziej w skali całej Rzeczypospolitej.

W wyniku trzeźwej kalkulacji i osądu sytuacji Kocieleł nie zdecydował się związać na polu politycznym z księciem Bogusławem, który w pierwszej połowie lat 60. pozostawał nieco na marginesie głównego nurtu życia politycznego. Zdecydowanie większe szanse na powodzenie dawała współpraca ze stronnictwem pacowskim, pełniącym funkcję litewskiej faksji regalistów. W tym czasie uzyskiwało ono pod kierownictwem kanclerza Krzysztofa przewagę w walce o dominację polityczną na Litwie, w której głównymi przeciwnikami byli Sapiehowie⁴².

Wydaje się, że już w 1664 r. Kocieleł bardzo blisko współpracował z Pacami. W początkowym okresie swojej działalności publicznej aktywny był głównie w egzulanckich kręgach szlachty starodubowskiej. Jeszcze przed kataklizmem, jaki spadł na Litwę w wyniku najazdu moskiewsko-kozackiego w latach 1654–1655, objął swój pierwszy urząd ziemski – wojskiego starodubowskiego (1652 r.)⁴³. W październiku 1664 r. Kocieleł został dyrektorem sejmiku przedsejmowego tego powiatu, który odbywał się w Wilnie. Zgromadzeni sformułowali instrukcję o zdecydowanie prodworskim wydźwięku, a wpływ Samuela Hieronima na jej treść zapewne musiał być znaczny, zważywszy, że zgromadzenie liczyło tylko siedmiu uczestników (w tym kilku innych znanych stronników pacowskich)⁴⁴. Należy zaznaczyć, że również z tego sejmiku Kocieleł sprawował swój pierwszy mandat

⁴¹ VL, t. 5, oprac. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 116, 252, 301, 364.

⁴² K. Bobiatyński, *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2008, s. 136–165; A. Codello, *Pacowie wobec opozycji Jerzego Lubomirskiego (1660–1667)*, „Przegląd Historyczny” 99, 1958, nr 1, s. 21–37; A. Rachuba, *Boje Jana Kazimierza o Litwę w latach 1656–1668. Sukces stronnictwa dworskiego w walce z opozycją*, w: *Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*, red. R. Skowron, Kraków 2003, s. 415–430; *idem*, *Litwa wobec sądu nad Jerzym Lubomirskim*, „Kwartalnik Historyczny” 93, 1987, nr 3, s. 679–707; *idem*, *Zabiegi dworu i Jerzego Lubomirskiego o pozyskanie Litwy w 1664 roku*, „Przegląd Historyczny” 128, 1987, nr 3, s. 1–16.

⁴³ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2003, s. 329. W 1656 r. urząd ten scedował swojemu bratu Adamowi Jerzemu, ale tytułu dalej używał, nawet w 1664 r. Warto zaznaczyć, iż jako uchodźca Kocieleł został opisany w 1666 r. w przywileju na podkomorstwo oszmiańskie („odżałowawszy wszystkich fortun swoich, w popiół przez nieprzyjaciela obróconych, ciężkie z pozostałych fortun swoich reszty ruiną exilium cierpiąc”); RGADA, f. 389, op. 1, nr 132, s. 966–967.

⁴⁴ LMAVB, f. 198, nr 10 (instrukcja dla posłów na sejm: Krzysztofa Obryńskiego podkomorzego nowogródzkiego i Teodora Kiersnowskiego podstolego nowogródzkiego i sędziego grodzkiego starodubowskiego). Do faksji tej zaliczali się z pewnością: Jakub Kazimierz Terebesz Nawojewski, skarbnik starodubowski Aleksander Vorbek Lettow i drugi z pisarzy skarbowych Jan Andrzej Eydziatowicz; zob. też BCz, rkps 158, nr 161, J.A. Eydziatowicz do M. Gosiewskiej, Wilno, 19 X 1664 r., s. 505–508; A. Rachuba, *Litwa wobec sądu...*, s. 692.

poselski, na sejm zwyczajny w marcu 1666 r., a jak donoszono, uzyskać go miał dzięki protekcji Krzysztofa Paca⁴⁵.

Natomiast całą swoją późniejszą działalność publiczną Samuel Hieronim związał z powiatem oszmiańskim, gdzie dosyć szybko stał się czołowym aktywistą fakcji pacowskiej. Wiadomo, że co najmniej 11 razy otrzymywał na miejscowym sejmiku mandat poselski (sejmy: 1667, 1669 koronacyjny, 1670 zwyczajny, 1672 zwyczajny i nadzwyczajny, 1674 konwokacyjny, 1676, 1677, 1678–1679, 1681 i 1685)⁴⁶. Tam też piął się po kolejnych szczeblach lokalnej kariery urzędniczej, zdobywając nominacje na najważniejsze urzędy powiatowe – najpierw w 1666 r. podkomorzego, a następnie w 1679 r. marszałka oszmiańskiego⁴⁷.

W ostatnich latach panowania Jana Kazimierza Kocielił starał się jeszcze zachowywać umiarkowaną postawę polityczną. Chociaż otwarcie zadeklarował się jako stronnik pacowski, nie oznaczało to wcale, że zamierzał zerwać stosunki z wcześniejszym patronem. Podczas sejmiku w Oszmianie w lutym 1667 r. z powodzeniem bronił interesów księcia Bogusława, m.in. doprowadzając do umieszczenia w instrukcji dwóch artykułów dotyczących spraw, na których zależało Radziwiłłowi⁴⁸.

Postawa Kocieliła uległa znacznej radykalizacji dopiero w pierwszych miesiącach panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Miało to miejsce jeszcze przed śmiercią księcia Bogusława (31 grudnia 1669 r.). W następstwie tego wydarzenia nastąpiła głęboka dekompozycja jego dotychczasowego obozu politycznego, którym nieudolnie próbował kierować kuzyn z linii nieświeskiej, wspomniany już

⁴⁵ AGAD, AR, dz. V, nr 3089/IV, K. Dobkiewicz do B. Radziwiłła, Wilno, 7 II 1666 r., s. 38–45. Co ciekawe, i w tym sejmiku brało udział zaledwie 7 osób; zob. też P. Krakowiak, *Dwa sejmy w 1666 roku*, Toruń 2010, s. 86, 119, 484; A. Rachuba, *Zmiana sytuacji politycznej na Litwie w początku 1666 roku*, w: *Z historii kultury staropolskiej. Studia ofiarowane Urszuli Augustyniak*, red. A. Bartoszewicz, A. Karpiński, M. Ptaszyński, A. Zakrzewski, Warszawa 2020, s. 120.

⁴⁶ 1667 – BCz, rkps 2736, s. 293–303; 1669 – BCz, rkps 164, nr 59, s. 465–474; 1670 II – Национальна библиотека Украины им. В.И. Вернадського, Київ (dalej: NBU), f.1, nr 5953, k. 280–281; 1672 I – ANK, Archiwum Chodkiewiczów z Młynowa, nr 124, s. 19–21; 1672 II – RGADA, f. 389, op. 1, nr 136, k. 230–231v; 1674 – VL, t. 5, s. 116; 1676 – NBU, f. 1, nr 5994, k. 30v; 1677 – *ibidem*, nr 5985, k. 9–10; 1678/1679 – Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург, f. 971, op. 2, nr 311, k. 92–99; 1681 – AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 323, s. 6; 1685 – AGAD, AR, dz. II, nr 1733; zob. też R. Kołodziej, „Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014, s. 607 (natomiast autorem listu, napisanego 18 IV 1681 r. do wojskiego oszmiańskiego Andrzeja Talwosza Steckiewicza nie był Samuel Hieronim, lecz jego syn Michał Kazimierz. Z pisma tego nie wynika jednoznacznie, w jakim charakterze przebywał on wówczas w Warszawie; AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, nr G-246, s. 5).

⁴⁷ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, współpr. U. Jemialianczuk, A. Macuk, Warszawa 2004, s. 239, 264.

⁴⁸ AGAD, AR, dz. V, nr 6972, S.H. Kocielił do B. Radziwiłła, Wilno, 12 II 1667 r., s. 37–38, 40; zob. też BCz, rkps 2736, instrukcja dla posłów na sejm: pisarza polnego litewskiego A.H. Połubińskiego i podkomorzego oszmiańskiego S.H. Kocieliła, Oszmiana, 7 II 1667 r., s. 293–303.

Michał Kazimierz Radziwiłł. Tymczasem, po krótkim okresie działalności opozycyjnej w ostatnim okresie panowania Jana Kazimierza, stronnictwo pacowskie znowu przejęło rolę litewskiej partii dworskiej. Kanclerz Krzysztof został jednym z głównych doradców nowego monarchy, a po niedługim czasie – najbardziej wpływowym politykiem w skali całej Rzeczypospolitej. Początek lat 70. był okresem apogeum potęgi politycznej tej rodziny, która całkowicie zdominowała życie publiczne na Litwie, skupiając w swoich rękach najważniejsze urzędy ministerialne, wojskowe i kościelne⁴⁹.

O Samuelu Hieronimie Kocięle donoszono w tym czasie, że jest już „i z duszą i z ciałem Pacowski”⁵⁰. Jego głównym adwersarzem w powiecie oszmiańskim, z którym toczył bezwzględną walkę, był przez wiele kolejnych lat chorąży oszmiański Mikołaj Władysław Przeddziecki, związany ze stronnictwem radziwiłłowskim. Kocięł rywalizował z nim głównie o urząd marszałka oszmiańskiego. Jeszcze podczas sejmiku koronacyjnego jesienią 1669 r. „rozpisał więcej sta dwudziestu listów”, próbując przekonać szlachtę, że nominacja dla jego oponenta została wydana przez podkanclerzego Michała Kazimierza Radziwiłła z naruszeniem prawa. Chociaż Przeddziecki dosadnie oceniał, iż jego adwersarz „snać na ten czas, kiedy te listy pisał, sam był w mózg postrzelony”, to działania te chyba przynosiły zamierzony skutek, gdyż wydaje się, że aż do początku 1672 r. sprawa awansu pozostawała nierozstrzygnięta⁵¹.

Powiązania polityczne z Pacami Kocięł traktował oczywiście czysto instrumentalnie, wykorzystując je wyłącznie do realizacji własnych interesów, tzn. przede wszystkim do podniesienia statusu społecznego swojej rodziny. Latem 1672 r. dokonał znowu niespodziewanej wolty, wspierając faksję radziwiłłowską podczas dramatycznych wydarzeń, które były następstwem eskalacji konfliktu wewnętrznego pomiędzy stronnictwem dworskim a dążącą do detronizacji monarchy opozycją (tzw. malkontentami). Być może powodem zmiany jego postawy politycznej były zawiedzione nadzieje na uzyskanie marszałkostwa oszmiańskiego, na które bardzo liczył. Jednak znając charakter i motywacje Kocięła – raczej kierowały nim coraz bardziej realne nadzieje na uzyskanie znaczących korzyści materialnych ze współpracy z Michałem Kazimierzem Radziwiłłem, która w tym czasie zaczynała się rozwijać⁵².

⁴⁹ K. Bobiatyński, *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016, s. 79–107; A. Codello, *Hegemonia Paców na Litwie i ich wpływy w Rzeczypospolitej 1669–1674*, „Studia Historyczne” 13, 1970, nr 1, s. 25–54.

⁵⁰ AGAD, AR, dz. V, nr 12545, M.W. Przeddziecki do M.K. Radziwiłła, b.m. i d., s. 7–8.

⁵¹ *Ibidem*, tenże do tegoż, Szemetowszczyzna, 12 I 1670 r., s. 9–10; zob. też BCz, rkps 2105, M.K. Pac do C.P. Brzostowskiego, Lipniszki, 16 XII 1669 r., s. 229–231; K. Bobiatyński, *W walce o hegemonię...*, s. 68–69, 106.

⁵² Właśnie w tym czasie zawarto wspomniany już pierwszy kontrakt na arenę Smorgoń; zob. AGAD, AR, dz. V, nr 6972, S.H. Kocięł do M.K. Radziwiłła, Wilno, 13 VI 1672 r., s. 52; *ibidem*, dz. XXIII, t. 64, plik 13, s. 7–8, 13. Po niecałych 2 latach skala zadłużenia Radziwiłła

Podczas obrad sejmiku oszmiańskiego w sierpniu 1672 r. Kocięł udzielił znaczącego wsparcia Przeddzieckiemu, który był niezwykle ostro atakowany przez stronników pacowskich, a nawet go „mało nie rozsiekano”, po tym gdy starosta rzeczycki Józef Bogusław Słuszka publicznie oskarżył go o przyjęcie od liderów stronnictwa malkontentów 10 tys. zł „francuskich pieniędzy”⁵³. Na kolejnym zgromadzeniu pojawiło się ok. 80 wojskowych na czele z kilkoma prominentnymi oficerami armii litewskiej, którzy „armata właśnie manu, nie jako na sejmik, ale jako do obozu gromadzili się”, zamierzając „porządnie kulbaczyć powiat”. Przeddziecki z Kocięłem zmobilizowali wówczas okoliczną szlachtę, przybywając do Oszmiany w 300 koni. Na szczęście nie doszło do zbrojnej konfrontacji i rozlewu krwi, gdyż udało się doprowadzić do zawarcia kompromisu. Natomiast o postawie podkomorzego oszmiańskiego Przeddziecki donosił w tym czasie, że „arcydobrze stawa” i „nie może być lepiej i generosius”. Oczywiście głównym motywem tych działań było uzyskanie przychylności podkanclerzego („i w czym Waszej Książęcej Mości łaski będzie potrzebował, nie racz mu odmawiać”) i przeprowadzanie z nim następnym korzystnych transakcji finansowych⁵⁴.

Bliższa współpraca polityczna Kocięła z Michałem Kazimierzem Radziwiłłem trwała jednak tylko kilka lat. Pod koniec czerwca 1675 r. podkomorzy oszmiański zapewne wziął jeszcze udział w zjeździe w Nieświeżu. Zebrać się na nim mieli potencjalni członkowie nowego stronnictwa regalistycznego, które podkanclerzy formował w Wielkim Księstwie Litewskim po wyborze na tron swojego szwagra – Jana III Sobieskiego⁵⁵. Wydaje się, iż w kolejnych miesiącach Kocięł uznał jednak, że zbyt bliskie związki z jedną tylko stroną politycznego sporu mogą negatywnie odbić się na jego dalszej karierze, jak też zaszkodzić interesom gospodarczym.

Dlatego też w następnych latach starał się zachowywać dużo większą symetrię w swojej postawie politycznej. Z jednej strony w latach 1677–1681 znowu brutalnie walczył na sejmiku oszmiańskim z Przeddzieckim, utrzymując bliskie

---

u podkomorzego oszmiańskiego była już na tyle wysoka, że prosił on podskarbiego litewskiego o przekazanie Kocięłowi 16 tys. zł, które skarb był mu winny z racji wydatków poniesionych na potrzeby wojenne; AGAD, AR, dz. IV, M.K. Radziwiłł do H. Kryszpina Kirszenszteina, Warszawa, 16 II 1674 r., kop. 370, nr 242.

⁵³ J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, cz. 3, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2009, s. 235–236.

⁵⁴ Obszerna relacja z sejmiku oszmiańskiego: AGAD, AR, dz. V, nr 12547, M.W. Przeddziecki do M.K. Radziwiłła, Szemetowszczyzna, 23 VIII 1672 r., s. 3–6, 9–14; zob. też K. Bobiatyński, *Sejmiki litewskie wobec kryzysu wewnętrznego Rzeczypospolitej latem 1672 roku*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 234–235; *idem*, *W walce o hegemonię...*, s. 154–155, 225.

⁵⁵ AGAD, AR, dz. IV, kop. 371, nr 256, M.K. Radziwiłł do księdza J. Góreckiego, Biała, 10 VI 1675 r.; LVIA, f. 1177, op. 1, nr 6085, A.H. Połubiński do S.H. Kocięła, Zdzięcioł, 10 VIII 1675 r., s. 30. Szerzej na ten temat: K. Bobiatyński, *Stosunki Jana III Sobieskiego z litewską elitą władzy w pierwszym okresie rządów (1674–1676)*, w: *Sobieski wokół spisków i konfederacji*, red. M. Nagielski, Warszawa 2015 (Biblioteka Epoki Nowożytnej, t. 2), s. 129–143; *idem*, *W walce o hegemonię...*, s. 273–283.

relacje z Pacami i realizując ich linię polityczną. Chyba do najostrzejszego starcia doszło na początku listopada 1678 r., kiedy to obie facje stoczyły zaciętą batalię o objęcie stanowiska dyrektora i obsadzenie mandatów poselskich, a podczas obrad doszło do rozruchów: „porwawszy stół rzucili na siedzących u niego [...], a potem stoły, ławy połamawszy, ułomkiem szlachcica rozkrwawiono”⁵⁶. Przewagę w tych latach na tym terenie stale utrzymywała facja pacowska, za co nagrodą dla Kocięła były oczywiście kolejne korzyści finansowe i majątkowe, za „w wielu okazjach doświadczoną stateczną przyjaźń i życzliwość”⁵⁷.

Z drugiej strony zabiegał o zachowanie dobrych stosunków także z tymi dygnitarzami, którzy reprezentowali przeciwną opcję polityczną i po 1676 r. zaczęli stopniowo zastępować nieudolnego Radziwiłła w kierowaniu litewskim stronnictwem dworskim. Oczywiście relacje te miały przede wszystkim podtekst finansowy. Kocięł stałe pozostawał w bliskich kontaktach z Sapiehami, z ramienia których aż do 1678 r. administrował ekonomią szawelską. Nie były to jego jedyne powiązania z tą rodziną. Pod koniec lat 70. Kocięł dzierżawił Szkudy (położone w Księstwie Żmudzkiem) od wojewody połockiego Kazimierza Jana Sapiehy⁵⁸.

Podkomorzy oszmiański od kilku już lat prowadził też interesy z marszałkiem wielkim litewskim Aleksandrem Hilarym Połubińskim. Około 1674 r. „przełał” na niego kontrakt naarendę majątności żuprańskiej. Spotkało się zresztą z reakcją ekonomów słuckich – Kazimierza Kłokockiego i Stanisława Niezabitowskiego, którzy mieli podjąć próbę odzyskania tych dóbr (poprzez zajazd) dla córki księcia Bogusława, Ludwika Karoliny Radziwiłłówny⁵⁹. W 1675 r. Połubiński chciał z kolei zaferować podkomorzemu oszmiańskiemu kontrakt na trzyletniąarendę Bystrzycy w województwie nowogródzkim – od św. Jana 1676 r.⁶⁰ Trzy lata później Kocięł zabiegał o pośrednictwo wpływowego dygnitarza w uzyskaniu łaski monarchy w staraniach o marszałkostwo oszmiańskie, które zawakowało po niedawnym awansie Przędzieckiego na kasztelanię nowogródzką. Chociaż nie wiemy, czy protekcja ta mogła okazać się czynnikiem decydującym, to faktem jest, że najpóźniej w lipcu 1679 r. Samuel Hieronim doczekał się w końcu upragnionej nominacji⁶¹.

⁵⁶ AGAD, AR, dz. V, nr 1503, cz. 3, C.P. Brzostowski do A.H. Połubińskiego, Wilno, 13 XI 1678 r., s. 28–29; o sejmiku relacyjnym w 1681 r. zob. J.W. Poczobut Odlanicki, *Pamiętnik (1640–1684)*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 1987, s. 82–83 (wstęp).

⁵⁷ Cytat z przywileju hetmana M.K. Paca z 1 VIII 1678 r.; LVIA, SA, nr 23, k. 761–762v.

⁵⁸ LNNB, f. 103, nr 1881, S.H. Kocięł do K.J. Sapiehy, Mołodeczno, 18 III 1678 r.

⁵⁹ AGAD, AR, dz. V, nr 6972, S.H. Kocięł do szlachty oszmiańskiej, Brześć, 5 VI 1674 r., s. 54–57; zob. też C. Jankowski, *op. cit.*, cz. 1, s. 119. Szkoda, że wątku tych kontaktów praktycznie w ogóle nie podjął autor biografii Połubińskiego; zob. A.A. Majewski, *Aleksander Hilary Połubiński (1626–1679). Marszałek wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa 2017.

⁶⁰ LVIA, f. 1177, op. 1, nr 6085, A.H. Połubiński do S.H. Kocięła, Zdzięcioł, 10 VIII 1675 r., s. 30.

⁶¹ AGAD, AR, dz. V, nr 12082, S.H. Kocięł do A.H. Połubińskiego, Smorgonie, 4 II 1678 r., s. 2. W liście tym znalazły się również dwie inne prośby o protekcję: na podkomorstwo oszmiańskie dla chorążego Romana Danilewicza (otrzymał ten urząd w 1679 r.), jak i na chorągstwo dla syna

Stosunkowo najmniej wiemy o aktywności publicznej Kocięła w ostatnim okresie jego życia. Po dekompozycji faksji pacowskiej w następstwie śmierci jej dwóch głównych liderów (1682–1684) niewątpliwie musiał na nowo zdefiniować swoją pozycję na arenie politycznej. Oczywiście nie miał najmniejszych powodów, aby szukać konfrontacji z Sapiehami, dzięki którym w największym stopniu zbudował swoją dotychczasową pozycję majątkowo-finansową. Rodzina ta bardzo szybko przejęła schedę polityczną po Pacach, a następnie przeszła do opozycji wobec Jana III Sobieskiego. Podczas zjazdu w Słonimie, który odbył się na początku lutego 1685 r., Kocięł znalazł się w grupie 17 posłów, która razem z pięcioma senatorami postanowiła udać się do Grodna, gdzie zdaniem przeciwników monarchy, a nie w Warszawie, powinny odbyć się obrady kolejnego sejm⁶². Były to już jednak ostatnie przejawy aktywności publicznej naszego bohatera, gdyż zmarł on 10 października tr.⁶³

Należy dokonać próby podsumowania tej części działalności Samuela Hieronima Kocięła, której celem było podniesienie statusu ekonomicznego rodziny. Zgromadzone środki finansowe zainwestował on przede wszystkim w zakup majątności na terenie województwa wileńskiego. Już w maju 1653 r. miał wykupić od rodziny Ostrouchów resztę Bienicy – gniazda rodzinnego w powiecie oszmiańskim, które już za czasów jego ojca częściowo znajdowało się w rękach Kocięłów. Później sukcesywnie nabywał okoliczne folwarki i wioski, m.in. w 1662 r. Bienicę Bogdanowską i Gaje od Józefa Ostroucha, a następnie Turzec i Bienicę-Czerewacze od Ostafiego Ihnatowicza. W styczniu 1665 r. otrzymał od Pawła Jana Sapiehy Chodkiewiczze i Zaśkiewiczze. W 1674 r. wszedł w posiadanie folwarku Ponizie po rodzinach Kiełczewskich, Gimbutów i Rażozów, które odziedziczyły go po Stanisławie Rokickim. W 1678 r. miał nabyć Nielidki za 4 tys. zł od podstolego rzeczywistego Kazimierza Stetkiewicza, a rok później od Aleksandra i Zofii Przyjemskich Horodziłów⁶⁴. Od 1667 r. Kocięł był też właścicielem dwóch placów (na jednym z nich wybudował dom) w samej Oszmianie⁶⁵. Jego pozycję majątkową na terenie powiatu oczywiście wzmacniały też wspomniane już wieloletnie dzierżawy Żupran i Smorgoń od Radziwiłłów.

Michała Kazimierza (ostatecznie urząd ten w 1683 r. otrzymał zięć Kocięła, Jerzy Michał Kocięł Poklewski); zob. też *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie...*, s. 213, 239, 264; K. Bobiatyński, *W walce o hegemonię...*, s. 69.

⁶² R. Kołodziej, *Litewski sejmik generalny w Słonimiu na tle sytuacji w Rzeczypospolitej przed sejmem 1685 roku*, „Res Historica” 40, 2015, s. 105–109.

⁶³ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 163a, t. 11, M.K. Kocięł do S.A. Szczuki, Wilno, 12 X 1685 r., s. 337–338; *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie...*, s. 239.

⁶⁴ A. Boniecki, *op. cit.*, t. 10, s. 297; SGKP, t. 15, cz. 2, Warszawa 1902, s. 378, 714–715; *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 1989, s. 165; C. Jankowski, *op. cit.*, cz. 1, s. 305–308.

⁶⁵ C. Jankowski, *op. cit.*, cz. 1, s. 24–25.

Kocięł był aktywny również na terenie powiatu wileńskiego. Od 1664 r. trzymał prawem zastawnym majątność Rzeszę od Michała Kazimierza Radziwiłła⁶⁶. We wrześniu 1666 r. kupił od starosty żmudzkiego Jerzego Karola Hlebowicza i jego żony folwark Skojdziszki za 8057 zł, a w 1678 r. miał się stać po cesji Michała Kazimierza Paca właścicielem dwóch pustych włók w sąsiednim miasteczku Rudominie⁶⁷.

Niewątpliwie potwierdzeniem awansu społecznego rodziny były inwestycje w samym Wilnie. Kocięł przede wszystkim został właścicielem kamienicy i kilku placów, położonych na terenie tzw. jurydyki metropolitarnej⁶⁸. Ponadto wszedł w posiadanie dworu, który znajdował się na północnym brzegu Wilii przy samej rzece, po tym jak nie doczekał się zwrotu pożyczki w wysokości 700 zł, której udzielił podhorodniczemu wileńskiemu Gabrielowi Kazimierzowi Grabowskiemu⁶⁹. Warto też wspomnieć, że Samuel Hieronim pomyślał o zabezpieczeniu dla Kocięłłów prestiżowego miejsca ostatniego spoczynku. W marcu 1671 r. Marcján Ogiński oraz Kazimierz Jan Sapięha (razem z żonami) przekazali mu prawo do pochówku w krypcie kościoła Bernardynów w Wilnie, obok trumien Hlebowiczów⁷⁰.

Ważnym elementem wzmacniania statusu społeczno-ekonomicznego przez Kocięła było też z pewnością wejście w posiadanie dwóch starostw niegrodowych: skirstymońskiego w Księstwie Żmudzkiem (110 dymów) oraz markowskiego w powiecie oszmiańskim (149 dymów). Oba następnie scedował swojemu synowi Michałowi Kazimierzowi⁷¹. W 1690 r., a więc 5 lat po śmierci ojca, jego spadkobierca dysponował już bardzo poważnym majątkiem (537 dymów, zapewne bez królewszczyzn), liczącym się już w skali całego Wielkiego Księstwa Litewskiego⁷².

Działalność publiczna i finansowa Samuela Hieronima Kocięła była ściśle podporządkowana realizowaniu własnych interesów i konsekwentnemu wykorzystywaniu wszystkich nadarzących się okazji do budowania kariery i – w jeszcze większym stopniu – zaplecza majątkowego oraz finansowego. Cele te

⁶⁶ RGADA, f. 389, op. 1, nr 135, s. 249–255.

⁶⁷ LVIA, SA, nr 6, k. 669–672v; *ibidem*, nr 23, k. 761–762v.

⁶⁸ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie...*, s. 65.

⁶⁹ LMAVB, f. 273, nr 1307.

⁷⁰ C. Jankowski, *op. cit.*, cz. 1, s. 308–309.

⁷¹ Starostwo skirstymońskie Kocięł miał otrzymać po cesji wojewody trockiego Mikołaja Stefana Paca zapewne pod koniec 1669 r., a transakcja ta kosztowała co najmniej 7 tys. zł (być może była to tylko zaliczka). Wiadomo, że Pac stwarzał później problemy z przejęciem tych dóbr; BCz, rkps 2105, M.K. Pac do C.P. Brzostowskiego, Lipniszki, 7 I 1670 r., s. 221–224. Do ich przekazania synowi doszło zapewne w 1673 r., gdyż Michał Kazimierz używał tytułu starosty już na początku 1674 r.; LVIA, SA, nr 3444, k. 523. Starostą markowskim młodszy z Kocięłłów był w 1681 r., a być może już 2 lata wcześniej; J.W. Poczobut Odlanicki, *op. cit.*, s. 285; AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, nr G-246, s. 11.

⁷² A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 118.

w największym stopniu wpływały na jego kolejne wybory polityczne. Związki z Pacami pozwoliły na pierwszy awans na prestiżowy urząd ziemski w powiecie oszmiańskim, jak też uzyskiwanie (w sumie co najmniej 12 razy) mandatów poselskich na sejmy walne. Współpraca z Radziwiłłami i Sapiehami umożliwiała z kolei systematyczne zbieranie finansowego kapitału, który – dzięki odpowiednim inwestycjom – mógł posłużyć do zakupu następnych dóbr ziemskich czy też nieruchomości w Wilnie i stałego podnoszenia statusu społeczno-ekonomicznego rodziny. Można zaryzykować tezę, że Samuel Hieronim Kocięł osiągnął na tych polach zdecydowanie największy sukces ze wszystkich urzędników kancelarii podskarbińskiej na Litwie przez cały XVII w.⁷³

Niewątpliwie spuścizna polityczna i ekonomiczna, którą Kocięł pozostawił swojemu jednemu synowi, pozwoliła mu awansować szczebel wyżej – na urzędy senatorskie i do ścisłej elity władzy. Michał Kazimierz Kocięł, znany przede wszystkim jako jeden z czołowych przywódców ruchu republikańskiego i pułkownik generalny województw oraz powiatów litewskich (1698 r.), rozpoczął karierę w powiecie oszmiańskim od tego samego urzędu powiatowego, co ojciec – czyli podkomorstwa (1683 r.). Następnie został kasztelanem witebskim (1687 r.), potem kasztelanem (1700 r.) i wojewodą trockim (1703 r.), aby wreszcie objąć urząd podskarbiego wielkiego litewskiego (1710 r.)⁷⁴.

Na koniec dodajmy, że Michał Kazimierz okazał się nieodrodnym synem Hieronima Samuela – bardzo zaradnym, konsekwentnym i bezwzględnym w gromadzeniu środków finansowych i pomnażaniu rodzinnego majątku. Jako podskarbi odznaczył się przede wszystkim chciwością i licznymi nadużyciami, za co miał nawet zostać skazany w 1711 r. przez Trybunał Litewski na kary infamii i gardła, choć do egzekucji tego wyroku oczywiście nie doszło⁷⁵.

Streszczenie

Kariera Samuela Hieronima Kocięła (zm. 1685), pisarza skarbowego litewskiego w latach 1649–1670, jest jednym z najciekawszych przykładów znaczącego awansu społecznego „ludzi pieniądza” w Wielkim Księstwie Litewskim w epoce nowożytnej. Swoje spektakularne sukcesy zawdzięczał on w mniejszym stopniu układom politycznym i patronatowi magnackiemu, a w zdecydowanie większym własnym kompetencjom zawodowym. Usługi finansowe świadczone najbogatszym litewskim magnatom (przede wszystkim administracja ekonomią szawelską z ramienia Sapiehów) pozwoliły

⁷³ Natomiast uzasadnione wydaje się porównanie karier Kocięłów i Kryszpinów Kirszensztejnów, którzy dzięki sprawowaniu przez Hieronima urzędu podskarbiego wielkiego (1663–1676) również odnotowali znaczący awans w hierarchii społecznej i majątkowej.

⁷⁴ *Urzędnicy centralni...*, s. 215; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 319–331.

⁷⁵ J. Gierowski, *Kocięł Michał Kazimierz h. Pelikan*, w: PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 223–225.

Kocięłowi na zgromadzenie ogromnego kapitału finansowego. Został on jeszcze pomnożony dzięki udanym inwestycjom (pożyczki) i pozwolił na zakup wielu dóbr ziemskich i nieruchomości w miastach. Swoją działalność „zawodową” Kocięł starał się oddzielać od aktywności na polu politycznym, gdzie trzeźwa kalkulacja nakazała mu podjąć w połowie lat 60. współpracę z dominującym wówczas na Litwie stronnictwem pacowskim, a po 1682 r. – ze stronnictwem sapieżyńskim. Trafne wybory polityczne pozwoliły mu aż 12 razy zdobywać mandat poselski. Kocięł stał się jednym z najbardziej wpływowych aktywistów na terenie powiatu oszmiańskiego, gdzie osiągnął również najważniejsze urzędy lokalne – podkomorstwo i marszałkostwo. Spuścizna, jaką po sobie pozostawił, pozwoliła jednemu synowi Michałowi Kazimierzowi na awans do ścisłej elity władzy i warstwy magnackiej.

Samuel Hieronim Kocięł's Career as a Contribution to the Study of Promotion Mechanisms of Lithuanian Treasury Officials in the Second Half of the Seventeenth Century Summary

The career of Samuel Hieronim Kocięł (d. 1685), a Lithuanian treasury scribe from 1649 to 1670, is one of the most interesting examples of the considerable social advancement of ‘money men’ in the Grand Duchy of Lithuania in the early modern era. He owed his spectacular success less to political strings and magnate patronage than to his own professional competence. The financial services he provided to the wealthiest Lithuanian magnates (especially the administration of the Šiauliai economy on behalf of the Sapiehas) allowed Kocięł to accumulate a vast financial capital. It was further multiplied by successful investments (loans), which allowed him to purchase numerous landed estates and property in towns. Kocięł tried to separate his ‘professional’ activities from his political activities, where sober assessment dictated that in the mid-1660s, he collaborated with the Pacs’ party, dominant in Lithuania at the time, and after 1682 – with the Sapiehas’ party. His right political choices allowed him to be elected a deputy as many as twelve times. Kocięł became one of the most influential activists in the Oszmiany district, where he also reached the most important local offices – he was appointed the chamberlain and marshal. The legacy he left behind allowed his only son Michał Kazimierz to rise to the top of the power elite and enter the magnate class.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD): Archiwum Publiczne Potockich, nr 163a, 323; Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (AR): dz. II, nr 1521, 1733; dz. IV, kop. 66, 370, 371; dz. V, nr 1503, 3089, 6968, 6969, 6972, 12082, 12545, 12547; dz. XXIII, t. 64, plik 13; Archiwum Tyzenhauzów, nr G-246.
- Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK): Archiwum Chodkiewiczów z Młynowa: 124.
- Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (BCz): rkps 158, 164, 2105, 2736.
- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilnius (LMAVB): f. 18, nr 120; f. 198, nr 10; f. 273, nr 1307.
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius (LVIA): f. SA, nr 6, 17, 18, 23, 3410, 3414, 3418, 3439, 3444, 3452; f. 1177, op. 1, nr 6085.

- Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Львів (LNNB): f. 103, nr 1881.
- Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Київ (NBU): f. 1, nr 5953, 5985, 5994.
- Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Мінск (NGAB): f. 694, op. 1, nr 302.
- Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург : f. 971, op. 2, nr 311.
- Российский государственный архив древних актов, Москва (RGADA): f. 389, op. 1 (Metryka Litewska), nr 127, 132, 135, 136.

Źródła drukowane

- Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2009.
- Chrapowicki J.A., *Diariusz*, cz. 3, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2009.
- Diariusz sejmu koronacyjnego Jana III Sobieskiego w 1676 roku*, oprac. J. Stolicki, Kraków 2019.
- Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo mścisławskie 1667 r.*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 2008.
- Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo smoleńskie 1650 r.*, red. A. Rachuba, oprac. S. Dumin, A. Rachuba, Warszawa 2009.
- Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 1989.
- Poczobut Odlanicki J.W., *Pamiętnik (1640–1684)*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 1987.
- Rachunki podskarbstwa litewskiego 1648–1652, wydane ze współczesnego rękopisu*, wyd. E. Tyszkiewicz, Wilno 1855.
- Volumina legum*, t. 4–5, oprac. J. Ohryzko, Petersburg 1859–1860.
- Акты издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею*, t. 34, Вильна 1909 / *Akty издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею*, t. 34, Vil'na 1909.

Opracowania

- Augustyniak U., *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001.
- Augustyniak U., *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa 2004.
- Błaszczyk G., *Żmudź w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktura społeczna*, Poznań 1985.
- Bobiatyński K., *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2008.
- Bobiatyński K., *Sejmiki litewskie wobec kryzysu wewnętrznego Rzeczypospolitej latem 1672 roku*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 227–243.
- Bobiatyński K., *Stosunki Jana III Sobieskiego z litewską elitą władzy w pierwszym okresie rządów (1674–1676)*, w: *Sobieski wokół spisków i konfederacji*, red. M. Nagielski, Warszawa 2015 (Biblioteka Epoki Nowożytnej, t. 2), s. 129–143.
- Bobiatyński K., *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 10, Warszawa 1907.
- Codello A., *Hegemonia Paców na Litwie i ich wpływ w Rzeczypospolitej 1669–1674*, „Studia Historyczne” 13, 1970, nr 1, s. 25–54.

- Codello A., *Pacowie wobec opozycji Jerzego Lubomirskiego (1660–1667)*, „Przegląd Historyczny” 99, 1958, nr 1, s. 21–44.
- Filipczak-Kocur A., *Finanse litewskie za podskarbiego Hieronima Kryszpina Kirszenszteina 1663–1676*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 14, 2011, s. 41–85.
- Filipczak-Kocur A., *Kancelaria podskarbiów litewskich w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, I. Łuć, D. Magier, Lublin–Siedlce 2008, s. 47–64.
- Filipczak-Kocur A., *Rola podskarbiostwa w karierze magnackiej (od schyłku XVI w. do końca panowania Jana III Sobieskiego)*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, współudz. E. Dubas-Urwanowicz, P. Guzowski, Białystok 2003, s. 369–380.
- Filipczak-Kocur A., *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty – ustawy – realizacja*, Warszawa 2006.
- Gierowski J., *Kociewł Michał Kazimierz h. Pelikan*, w: PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 223–225.
- Jankowski C., *Powiat oszmiański: materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 1, Petersburg 1896.
- Kołodziej R., *Litewski sejmik generalny w Słonimiu na tle sytuacji w Rzeczypospolitej przed sejmem 1685 roku*, „Res Historica” 40, 2015, s. 97–113.
- Kołodziej R., *„Ostatni wolności naszej klejnot”. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014.
- Kossarzewski K., *Podziały dóbr Sobieskich w latach 1698–1699*, „Studia Wilanowskie” 15, 2004, s. 5–26.
- Krakowiak P., *Dwa sejmy w 1666 roku*, Toruń 2010.
- Lulewicz H., *Elita polityczno-społeczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVII wieku*, Warszawa 1984, praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. T. Wasilewskiego w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego.
- Majewski A.A., *Aleksander Hilary Połubiński (1626–1679). Marszałek wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa 2017.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, t. 5, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1840.
- Rachuba A., *Boje Jana Kazimierza o Litwę w latach 1656–1668. Sukces stronnictwa dworskiego w walce z opozycją*, w: *Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*, red. R. Skowron, Kraków 2003, s. 415–430.
- Rachuba A., *Kancelarie pieczętarzy WKsL w latach 1569–1765*, w: *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius 1998, s. 256–270.
- Rachuba A., *Konfederacje wojska litewskiego 1657–1663*, Zabrze 2010.
- Rachuba A., *Litwa wobec sądu nad Jerzym Lubomirskim*, „Kwartalnik Historyczny” 93, 1987, nr 3, s. 679–707.
- Rachuba A., *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.
- Rachuba A., *Zabiegi dworu i Jerzego Lubomirskiego o pozyskanie Litwy w 1664 roku*, „Przegląd Historyczny” 128, 1987, nr 3, s. 1–16.
- Rachuba A., *Zmiana sytuacji politycznej na Litwie w początku 1666 roku*, w: *Z historii kultury staropolskiej. Studia ofiarowane Urszuli Augustyniak*, red. A. Bartoszewicz, A. Karpiński, M. Ptaszyński, A. Zakrzewski, Warszawa 2020, s. 111–124.
- Rybarski R., *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa 1939 (reedycja: Oświęcim 2015).
- Tyla A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą (1648–1667)*, Vilnius 2010.
- Tyla A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas: XVI amžiaus antroji pusė – XVII amžiaus vidurys*, Vilnius 2012.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 7, Warszawa 1910.

- Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, współpr. U. Jemialianczuk, A. Macuk, Warszawa 2004.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2003.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 9: *Województwo mściławskie XVI–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, T. Jaszczółt, A. Radaman, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, A. Macuk, A. Danilczyk, A. Haratym, Warszawa 2019.
- Wasilewski T., *Kocięł Samuel Hieronim h. Pelikan*, w: PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 225–226.
- Zawadzki S., Zawadzki G., *Puszcze w ekonomiach królewskich Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie XVII wieku – zarządzanie i eksploatacja*, „Rocznik Lituanistyczny” 7, 2021, s. 155–184.
- Ціла А., *Скарб Вялікага Княства Літоўскага падчас Дваццацігадовай вайны (1648–1667 гг.)*, Смаленск 2015 / Tsila A., *Skarb Viālikaha Kniāstva Litoŭskaha padchas Dvatstsatsihadovai vaīny (1648–1667 hh.)*, Smalensk 2015.

Konrad Bobiatyński (ur. w 1977 r. w Warszawie) – dr hab. (2017 r.), adiunkt w Zakładzie Historii Nowożytnej na Wydziale Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania naukowe: historia Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie XVII w., staropolska sztuka wojenna XVI–XVII w. Autor książek: *Od Smoleńska do Wilna. Wojna Rzeczypospolitej z Moskwą 1654–1655*, Zabrze 2004; *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa 2008; *Ад Смоленску да Вільні. Вайна Рэчы Паспалітай з Масковіяй (1654–1655 гг.)*, wyd. 1: Mińsk 2008, wyd. 2: Wilno–Białystok 2011, wyd. 3: Smoleńsk 2014; *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016; edycji źródłowych (razem z zespołem): *Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655*, t. 1: *Diariusz kancelaryjny 1649–1653*, t. 2: *Listy*, Warszawa 2019–2020 oraz ponad 70 artykułów naukowych. E-mail: k.bobiatynski@uw.edu.pl